

Smrtna in dosmrtna kazen - emocionalna in filozofska (re)konstrukcija skrajnega kaznovanja

Saša Kmet, David Špernjak*

Prispevek obravnava smrtno kazen z vidikov »družbene« psihologije in filozofije. Izčrpanost ali neaktualnost tematike bi lahko bil ugovor nekoga površnega ali nevednega. Osnovna teza sestavka je temeljna sorodnost med »družbenim« odnosom do storilca kaznivega dejanja, ki mu je izrečena smrtna kazen ali kazen dosmrtnega zapora – institut, ki v današnji Sloveniji ne bi mogel biti bolj aktualen. Teza je utemeljena s pomočjo dognanj t. i. emocionalne (re)konstrukcije kazenskega prava kot porajajoče se pravnopsihološke discipline. Če je dosmrtni zapor odraz projekcije »družbenega« prezira do prestopnika, je smrtna kazen izraz »družbenega« sovraštva, v obeh primerih pa gre za dojemanje človeka kot ne-človeka, tj. kot ne dovolj vrednega ali zlovesčega. Psihološemu delu članka sledi predstavitev nekaterih retributivističnih in utilitarističnih teorij skrajnega kaznovanja, zlasti s filozofskega gledišča. Sklepna sinteza obeh pristopov je vrednostna – obsoja tako smrtno kot dosmrtno kaznovanje.

Ključne besede: kazensko pravo, pravna psihologija, smrtna kazen, kazen dosmrtnega zapora, psihološki vidiki, filozofski vidiki

UDK: 343.25

Uvodno »o/upravičevanje«

Čemu v našem »abolicionističnem« prostoru sploh (še) pisati o smrtni kazni? Ta najočitnejši (a tudi najbolj površinski) pomislek skeptikov se mora neizbežno soočiti s številnimi afirmativnimi argumenti. Tisti o stalnem razširjanju raziskovalnega znanja, četudi to le s težavo odzvanja v fenomenologiji vsakdanjega življenja, najbrž ne bo zadovoljil »kritičnega praktičnega duha«. Morebiti bosta bližje uspehu utemeljevanje in dokazovanje sicer v nobenem primeru izvirne »ugotovitve«, da je ocena morebitnih podobnosti ciljnih pojavnosti v veliki meri odvisna od zornega kota njihovega preučevanja. Slovenija je v »procesu« uveljavljanja kazni dosmrtnega zapora (prav v trenutku pisanja pričujočega sestavka, v maju 2008, se je ta proces, kljub zakonodajnem vetu Državnega sveta, »tragično« zaključil), pri čemer velja opomniti, da so ugovori zoper to sankcijo oz. smrtno kazen vsaj v osnovi, tj. skozi prizmo temeljne usmeritve tega prispevka, zelo sorodni.¹

Slovenska kriminološka znanost postaja v zadnjem obdobju (končno, bi lahko dejali) vse bolj »emocionalno osvešče-

na«. M. Muršič (2008) je prav pred kratkim v svoji disertaciji zakoličil teoretična, v prvi vrsti sociološka izhodišča za zavedanje pomena čustvenih interakcij v kriminološkem diskurzu. Psihološki vidiki obravnavanih stičišč so avtorju vse prej kot tuji, kljub temu pa so povezave med psihologijo emocij in »kazenskim pravom«² (zaenkrat) skušale osvetliti le nekatere posamezne razprave (npr. Kmet, 2008). Tudi pričujoča razprava pomeni korak proti obširnejšemu in bolj sistematičnemu razumevanju področja zanimanja, njena osnovna ideja pa je v vrednotenju smrtne kazni kot projekcije »družbenega« sovraštva na obsojenega posameznika.

Prvi del članka bo namenjen kratkemu uvodu v emocionalno (re)konstrukcijo kazenskega prava kot porajajočo se pravnopsihološko disciplino, nato pa se bova posvetila argumentiranju prisotnosti čustva sovraštva v tistih penalnih sistemih, ki poznajo smrtno kazen. Slednjega ne moremo korektno storiti brez poprejšnjega vpogleda v psihološke zakonitosti sovraštva. Če kazen dosmrtnega zapora razumemo kot projekcijo »družbenega« prezira, potem (u)vidimo, da gre v primerih obeh sankcij za izrazito negativen odnos družbe do človeka, storilca kaznivega dejanja, razlika je »le« v tem, ali njegovo celotno »bitje« ocenjujemo kot ne(dovolj)vredno ali zlo(vešče). Nasprotje z idejo o »družbeni« jezi (Kmet 2007b:

* Saša Kmet, univ. dipl. pravnik, mladi raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana; David Špernjak, univ. dipl. pravnik, podiplomski študent kazenskega prava na Pravni fakulteti v Ljubljani.

¹ Prof. L. Bavcon hudomušno opozarja, da so (njegovi) argumenti zoper dosmrtni zapor pravzaprav reprodukcija razlogov proti smrtni kazni iz obdobja, ko so bile v slovenskem prostoru aktualne razprave o (ne)odpravljanju slednje. Gl. npr. Bavcon 2007: 23–25.

² Navednice iz razloga, ker je relevantnost očitna za vse s kazenskim pravom organsko povezane vede – kriminologijo, penologijo, kriminalitetno politiko, ne nazadnje tudi kaznovno politiko.

231–252, 2007c: 46–60), ki dopušča možnost prevzgoje »kri-tičnega« posameznika, je razvidno na prvi pogled.

Več kot dovolj razlogov torej, da »družbi prezira« (Kmet 2007a: X–XI), ki dopušča dosmrtni zapor, opravičeno in upravičeno postavimo ob bok »družbo sovraštva«, ki vztraja pri smrtni kazni ali jo (hipotetično) uvaja. Naše izhodišče je brez dvoma vrednostno, toda v tem ne prepozna(va)mo hibe, prej prednost – zdi se, da so argumenti v prid uvajanju do-smrtnega zapora izzveneli prav v formalizmih (»ker Evropa to zahteva od nas«), kar njihovim nosilcem po večinskem mne-nju stroke (z najmilejšo besedno zvezo) nikakor ne more biti v ponos. Apeli »samotnih jezdecev« k »civiliziranemu« razmis-leku so bili večinoma preslišani, kar pa ne pomeni, da (najbrž) »izgubljena bitka« kliče k molku (paradoksalna besedna igra). Ravno nasprotno – od prezira do sovraštva je majhen korak, jezdec pa bo (navkljub morda vse večji osamljenosti) vendarle ostal na konju.

In ker je od »družbe prezira« do »družbe sovraštva« le majhen korak, ni odveč poznavanje argumentov, s katerimi se opravičuje smrtna kazen. Zato bo drugi del članka namenjen obravnavi filozofskih izhodišč retencionizma, tj. gibanja, ki se zavzema za ohranitev ali uvedbo smrtno kazni. Za boljše razumevanje argumentiranja upravičenosti skrajnega kazno-vanja je potrebno pogledati k filozofskim izvorom vseh teorij o smrtni kazni, tako retributivističnih kot utilitarističnih, kajti zgolj takšen pogled v zakladnico transcendentnega omogoča popolno razumevanje argumentov zagovornikov skrajnega kaznovanja, po drugi strani pa lažje in prepričljivejše pobija-nje njihovih afirmativnih razlogov. S tem namenom je deloma predstavljena argumentacija ameriškega Vrhovnega sodišča, kajti tudi slednja pomeni vse prej kot enostavno izčrpan vir znanja za razumevanje in preučevanje obravnavanega podro-čja, ki v naši znanstveni literaturi ni izčrpno obdelano.

Emocionalna (re)konstrukcija kazenskega prava kot (nova) pravnopsihološka disciplina

Psihologija in pravo sta znanosti, med katerima lahko spo-znamo mnogo vzporednic in povezav. Ustvarjalci in naslov-ljenci prava smo ljudje, ki čustvujemo. »Biti človek« je »biti čustven« – po kvantiteti, predvsem pa kvaliteti svojih afektiv-nih izkušenj, je človek najbolj čustven med vsemi živimi bitji (Šadl 1999: 9). Čustvovanje je posebna dimenzija človekovega obstoja, ki predstavlja neopisljivo velik pomen v življenju vsa-kega posameznika kot tudi v vseh sferah družbenega življenja, vključno s pravnim sistemom. Emocije, ki v naša življenja vna-šajo razgibanost, raznolikost in barvitost ter so med drugim bistveni del medosebnih odnosov, imajo mnogo stičnih točk s kazenskim pravom (kriminologijo, penologijo, kriminaliteto

in kaznovalno politiko itn.). Njihovega pomena na področjih, ki vsakodnevno prežemajo delovanje (kazenskega) pravosod-ja, v nobenem primeru ne gre zanikati,³ a vendar si vso dolžno pozornost zasluži tudi raziskovanje na (naj)širši ravni.

Obravnavana porajajoča se pravnopsihološka disciplina na sečišču prava in psihologije vsaj zaenkrat še ne premore tiste teoretične in izkustvene širine, ki bi jo okarakterizirala kot znanost. Z vsebinskega vidika se ukvarja z *rekonstrukcijo* nekaterih pglavitnih zakonitosti vsakdanjega individualne-ga in medosebnega psihološkega življenja, ki jih s pomočjo pozornejšega motrenja dokaj enostavno zaznamo skrite tako v ideoloških temeljih kazenskega prava kot v izvedenih ob-stoječih, preteklih ali predvidenih kazenskopравnih institutih. Arzenal potencialnega znanja v prvi vrsti predstavlja triada neprijetnih⁴ čustev jeza – prezir – sovraštvo in prav to po-dročje je nabor priložnosti, ki terja nadaljnje raziskovanje in teoretsko osmišljanje.

Omenjena rekonstrukcija pa je vendarle sekundarni pro-ces, s katerim se ukvarjamo znanstveniki. Primarni proces je tisti temeljni in neločljivi del koncepta človeka in človekove družbenosti, ki kot konstitutivna sestavina družbenih odno-sov »vnaša« v kazenskopравni sistem psihološke elemente, v našem primeru elemente psihologije čustev. Presenečeni bi bili, kako se fenomenologija emotivnosti vsakdanjega indivi-dualnega in medosebnega življenja odraža v pravnem siste-

³ Vsakemu posamezniku, ki se srečuje s pravom kjer koli na široki daljici med »igralsko« oz. »opazovalsko« vključenostjo v pravni sistem, mora biti že na prvi (tudi laični) pogled jasno, da sta psi-hologija in pravo področji človekove in družbene stvarnosti, ki se prepletata na marsikateri točki. Pravna psihologija je panoga, glede katere se pojavlja mnogo nejasnosti, nesoglasij in razha-janj – pri poimenovanju panoge (npr. Acimović 1987: 3–12) oz. vprašljivosti potrebe po tovrstnem poimenovanju (npr. Selič 2001: 43–45), pri opredelitvi njenega predmeta raziskovanja, metodo-logije, vrednotenju njenega zgodovinskega razvoja itn. Vsem na-petostim navkljub pa sta najbolj pomembna vztrajanje ter težnja k sodelovanju psihologije in prava, tj. k ustvarjanju znanja, ki naj pripomore k razumevanju kompleksne materije s skupnim ciljem človeškega dobra. Pravna psihologija preučuje osnovne duševne procese, obnašanje in osebnosti različnih akterjev, vključenih v področje delovanja prava, oz. širše – raziskuje tiste psihološke procese, ki jih je potrebno (s)poznati in razumeti za uspešno iz-vajanje pravosodnih dejavnosti (Umek 1999: 60). Za podrobnejši pregled nakazanih vprašanj gl. Kmet, 2008.

⁴ Nikoli ni odveč poudariti, da govorimo o neprijetnih čustvih, ki se pojavijo kot posledica ogrožanja ali škodovanja subjektovi po-membni vrednoti, ne pa o negativnih čustvih, ki vsebujejo (napač-no) vrednostno konotacijo in z izjemo destruktivnih samoprepzira ter samosovraštva sploh ne obstajajo – vsako čustvo je namreč logično, če (s)poznamo subjektov referenčni okvir (relativno ri-giden sistem prepričanj o Sebi, Drugih in Svetu), ter v kritičnem momentu njegova subjektivno »najboljša« reakcija.

mu, kar bi se na prvi pogled morebiti zdelo nemogoče. Na tem mestu govorimo o emocionalni *konstrukciji* kazenskega prava, ki pomeni tudi problemsko polje in področje raziskovanja sekundarne rekonstrukcije. Fenomen oz. disciplino, ki obe pojavnosti združuje in združi, poimenujmo *emocionalna (re)konstrukcija kazenskega prava*.

Jeza je kot poziv k spremembi naslovnikovega škodnega ravnanja eno najpomembnejših čustev,⁵ saj ima izredno močan vpliv na socialne odnose in na posameznika, ki jo doživlja (Kovačev 2004: 128). V sodobnih družbah, ki jih zaznamuje »vladavina prava« in ne (več) »vladavina močnejšega«,⁶ se »družbena« jeza zoper delinkventa, ki je ogrozil ali škodoval neki pomembni in (za)varovani posameznikovi ali družbeni vrednoti,⁷ izraža skozi delovanje institucij organov odkrivanja, pregona, sojenja in izvrševanja kazenskih sankcij.⁸ Ker tu ne gre za nič drugega kakor poseg v subjektive človekove pravice in temeljne svoboščine, je na tem področju potrebna toliko večja mera previdnosti.⁹ Narava »druž-

bene« jeze je v penologiji združljiva z njenimi tretmanskim usmeritvami.¹⁰

Prepričanje »Ti si OK«¹¹ je položaj, v katerem je prisotno osnovno spoštovanje drugega človeka. To pomeni, da so drugi ljudje vredni in pomembni »zgolj« zato, ker so ljudje, čigar temeljne človekove pravice je potrebno prizna(va)ti in spoštovati. Najpomembneje se je zavedati kritične razlike med dojemanjem človeka kot celot(n)e (osebnosti) in ravnanjem te osebe. Prepričanje, da je Drugi vredno človeško bitje, ne izključuje ugotovitve, da njegova dejanja niso primerna, morda so celo kazniva. Prav tako ta »človeški« pogled ne izključuje kritike, jeze in ne nazadnje kaznovanja, vendar le v postavljениh okvirih. Kadar pa je predstava o Drugih razčlovečena, so

⁵ V vsakdanjem življenju obstaja mnogo raznovrstnih situacij oz. povodov, na katere ljudje (od)reagiramo s pojavom čustva jeze; kar jim je vedno skupno, je t. i. osnovni kontekst jeze – gre za neprijetno čustvo, ki je nastalo kot posledica (vsaj subjektivno ocenjenega) ogrožanja neke posameznikove vrednote, ki je visoko v njegovi vrednostni hierarhiji, preko neupravičenega ravnanja druge osebe. Vsako čustvo ima svoje funkcije in svojo logiko, izražanje emocij pa tudi sporočilno (transakcijsko) vrednost. Cilj, namen oz. smoter manifestiranja čustva jeze je sprememba obnašanja osebe, ki je (naj bi) neupravičeno postopala. Jeza naj bi povzročila nastanek t. i. sklopa samočustvovanja samejeza-krivda v »krivem« posamezniku, ki s svojimi ravnanji povzroča reagiranje drugih. Subjekt, ki ocenjuje, da je z nekim svojim postopanjem neupravičeno izzval škodo oz. neprijetna občutja drugih, lahko svoje obnašanje spremeni (Milivojević 2004a: 319–339, 537–559).

⁶ Socializirani odrasli človek ne sme izražati jeze na način, ki bi bil morda učinkovit, a socialno nesprejemljiv. Odgovornost za »popravo krivic« je tako zaupana »suprapersonalnim« institucijam policije in sodstva. S principom prava je (tudi) nemočnemu posamezniku omogočeno, da se »jezi« na močnejšega od sebe, če slednji neupravičeno ogroža ali škodi njegovim vrednotam (Oatley & Jenkins 1996: 301–303).

⁷ Če je govor(a) o t. i. nerazpoložljivih (nedisponibilnih) kazensko-pravnih dobrinah, pride do družbenega reagiranja morda celo v nasprotju z oškodovančevim voljo.

⁸ Posameznik, oškodovan na neki točki širokega arzenala človeških vrednot, ki jih varuje (tudi) kazensko pravo, se v sodobnem (večinoma) civiliziranem svetu odreka »pravici« do maščevanja nad storilcem in poravnavi računov na tak »barbarski« način, zato se »namesto« njega »zganejo« legitimizirane in »civilizirane« državne institucije.

⁹ Nobena oblast ne sme delovati s pozicij samovolje in arbitrarnosti, ki bi ju navsezadnje lahko kar sama opravičila (ne pa upravičila) tudi znotraj okvirov pojma legalnosti. Njeno ravnanje po »zakonu močnejšega« bi bilo možno in na podlagi obsežnega aparata prisilnih

sredstev precej enostavno, vendar je omejena s temeljnimi postulatami pravne države. Prav iz tega razloga se zahteva, da je v sodobnih demokratičnih ureditvah razmerje med državo in posameznikom urejeno (v prvi vrsti) na legitimnih temeljih, ki dajejo med drugim vsebino tudi t. i. garantni funkciji kazenskega prava, ki izmed vseh pravnih področij najgloblje posega v človekove pravice in svoboščine.

¹⁰ Cilj »družbene« jeze, ki se zrcali v izrečeni kazenski sankciji, je v nasprotju z retribucijo v nekakšnem »aha momentu« obsojenca. Trenutku, ko bi prestopnik prek čustva krivde uvidel svoje neprimerno ravnanje in se odločil, da v prihodnje ne bo več ravnal odklonsko. Že na prvi pogled je očitno, da je v primeru, ko posameznik zaradi izražanja jeze doživlja krivdo, skuša popraviti prizadejano škodo v največji možni meri ter (iz)kaže težnjo po izogibanju podobnim škodnim ravnanjem v prihodnje, smoter čustva jeze dosežen. Enačenje penološkega namena kazni s psihološkim namenom čustva jeze (kolikor »radikalno« že bo to (iz)zvenelo) »ne prenese« vnaprej časovno določenih sankcij. Zrenje v preteklost, tj. v težo kaznivega dejanja in stopnjo storilčeve krivde, tu nima pomena. Ideja o »družbeni« jezi kot neločljivi spremljevalki ideje specialne prevencije (vendar ne v smislu odstranitve ali onesposobitve obsojenca) ignorira retributivne težnje, ne ozira se na satisfakcijske »želje« žrtve ali svojcev žrtev kaznivih dejanj, prav tako so ji tuji generalno preventivni motivi. Za argumentacijo navedenih temeljnih točk gl. npr. Kmet 2007b: 249–251.

¹¹ Transakcijska analiza, od psihoanalize osamosvojena psihološka paradigma, uči, da imamo ljudje različne predstave in prepričanja o Sebi, Drugih in Svetu. Razlikujemo se glede tega, kako vrednotimo sebe in druge ter na ta način oblikujemo svoje življenjske položaje, skozi katere se odraža odnos do nas samih in do soljudi. Tovrstne psihične strukture se prvenstveno razvijajo v zgodnjem otroštvu s ponotranjenjem (internalizacijo) sporočil otroku pomembnih figur, v osnovi pa govorimo o štirih možnih kombinacijah življenjskih pozicij – Jaz sem/nisem vredno človeško bitje, Ti si/nisi vredno človeško bitje. Eksistencialne pozicije pomenijo posameznikov temeljni pogled na svet, v skladu s katerim gradi lastno dojetje obkrožajoče ga stvarnosti in v skladu s katerim usmerja (po)tek svojega življenja (Tilney 1998: 68). Posamezniki sestavljamo družbo, zato je mogoče govoriti tudi o družbenih eksistencialnih pozicijah, ki prinašajo novo dimenzijo in ki nas na tem mestu zanimajo.

ti dojeti kot objekti pod minimumom človeške vrednosti, tj. kot manjvredni ali zli.¹² V prvih primerih (prezira) prihaja do njihovega ne sprejemanja, zavračanja, ignoriranja oz. bolj ali manj nasilnega poniževanja, v drugih (sovraštva) pa do destrukcije v socialnem, psihičnem ali fizičnem smislu, kar je navsezadnje tudi smrtna kazen (Milivojevič, 2004b).

Sociokulturni kontekst oz. vrednostna matrica neke družbe se odražata tudi v njenih pravnih predpisih. V družbenih okoljih, ki jih prežema prepričanje, da obstajajo ljudje, ki že v osnovi niso OK, sta uveljavljena instituta smrtna kazni in dosmrtnega zapora. V tistih pa, kjer je vsakdo v temelju OK, tj. kjer strogo ločujejo med bitjem in njegovim obnašanjem, je smrtna kazen ukinjena, zaporna kazen pa kvantitativno maksimizirana. Dosmrtni zapor potemtakem vsebuje strukturo »družbenega« prezira, kot jo vsebuje (jo je vsebovala)¹³ npr. tudi kazen izгона iz države.

V sklopu obravnavanih konceptov si je moč zastaviti relevantno (filozofsko) vprašanje, ali (za)res obstajajo »ljudje pošasti«, ki kot bitja »dejansko« niso vredni in si zato »zaslužijo«, da trpijo ali celo ne obstajajo. Precej je primerov, ko posamezniki zgrešijo gnusne zločine, ob morebitnem prijetju pa so nanje ponosni oz. v nobenem primeru niso pripravljeni delovati v smeri lastnih osebnostnih sprememb. Četudi govorimo o strogem ločevanju med ravnanji in osebnostjo, pa so vendarle (nespremenljiva in ponavljajoča se) ravnanja tista, ki določajo oceno osebnosti.¹⁴ Ali je pri njih oz. zaradi njih primerno uvesti izjemo in dopustiti dosmrtni zapor? Ali bi bila vsaj »salomonska rešitev«¹⁵ tista, ki sicer uvede dosmrtno ječo, vendar z možnostjo pogojnega odpusta, če si ga obsojenec »zasluži«, sicer pa ne? Vsi se zavedamo podatkov, po kolikšnem povprečnem času »dosmrtni« obsojenci v državah, kjer to sankcijo poznajo, odkorakajo na prostost.

Zadeva ni tako preprosta, četudi bi si »krvoločna« javnost v emocionalno »nabitih« trenutkih »moralne panike« (Cohen)

to še kako želela. Možnost pogojnega odpusta je »zgolj« to – sekundarna možnost, ki sicer gre z roko v roki z idejo resocializacije, a v prvi vrsti je obsojenemu vendarle izrečena kazen dosmrtnega zapora. Do projekcije »družbenega« prezira je v fazi obsodbe že prišlo, čeprav bo imel dotični »ne-OK« posameznik morda res nekoč v priložnosti vsem nam (sebi pa najbrž še najmanj) dokazati, da je »v resnici« OK. Problem je v tem, da gre za pogojni »družbeni« položaj, po katerem bi/bo moral posameznik dokaz(ov)ati svojo osnovno človeško vrednost. Vsaka pogojna pozicija »OK boš, če boš tak in tak«, ne pa »OK si kot tak, a za svoje dejanje boš kaznovan«, je v resnici Ne-pozicija, ki na ravni individualne psihologije vodi v številne patologije, na ravni družbene »psihologije« pa prvenstveno v vprašanja »(ne)civiliziranosti«.¹⁶

Vpogled v medosebno in družbeno psihologijo sovraštva

»Sovraštvo je čustvo, ki ga subjekt doživlja ob osebi, za katero je prepričan, da je zla in ogroža neko njegovo vrednoto.« (Milivojevič 2004a: 393)¹⁷ Da bi posameznik nekoga ocenil kot zlo(veščega), mora verjeti v tri izpolnjene »pogoje«: (1) objekt intenzivno ogroža subjektovo visoko rangirano vrednoto, (2) to počne brez ustreznega povoda ali opravičila,¹⁸ (3) to počne zavestno in namerno.¹⁹ Z. Milivojevič (*ibid.*: 393) trdi, da so navedene ocene nujni (pred)pogoj za doživljanje

¹² Tu je torej bistvena razlika med čustvi jeze, prezira in sovraštva. Jeza je odziv izključno na ravnanja druge osebe, ki je sicer »dobra«, in ne pomeni ocene o »zloveščici« ali »nevredni« naravi njene celotne osebnosti kot pri čustvih sovraštva oz. prezira (Milivojevič 2004a: 319–355, 393–418).

¹³ Nova slovenska kazenskoppravna zakonodaja je namreč ne ureja več.

¹⁴ Teorija čustev sicer pozna t. i. delni (parcialni) prezir, ki kot nevrednega ocenjuje le del posameznikove osebnosti (*ibid.*: 341). A kaj, ko (abstraktna) »vedenjska enota«, ki je »zagrešila« kaznivo dejanje oz. bila povod za družbeno reagiranje, ne more npr. plačati denarne kazni ali se zgledati v zaporu. Sankcija tako že po naravi stvari doleti človeka, »nosilca« oz. »izvršitelja« te »vedenjske enote«.

¹⁵ Čeprav v praksi ustavnih sodišč in Evropskega sodišča za človekove pravice široko prevladujejo.

¹⁶ Kolikor v skladu z znano Kohlbergovo (1984) teorijo govorimo o stopnjah moralnega razvoja človeka, toliko lahko govorimo tudi o stopnji »moralnosti« družbe. Narave neke družbe ne moremo presojati po privilegijih, ki jih daje, temveč po krutostih, ki jih je sposobna. Prehod s »konvencionalne« na »postkonvencionalno« raven moralnega presojanja vsebuje zavedanje, da človek (tudi storilec kaznivenga dejanja) ne »pripada« (več) državi, ampak človeštvu, ter je kot tak nosilec neodtujljivih pravic, ki mu pripadajo z rojstvom ne glede na okolje in lastnosti, ki so mu bile dane, in ne glede na naravo družbe, v kateri živi (Šugman 1997: 334–335).

¹⁷ Ta izhodiščna »definicija« je nekoliko poenostavljena, saj se moramo zavedati vsaj dejstva, da je sovraštvo v subjektivih »očeh« (precej natančneje v njegovem referenčnem okviru) toliko bolj upravičeno, kadar je kritična vrednota (oz. bolj ali manj otipljiva pojavnost, prežeta z vrednostmi) cilj škodovanja, ne samo ogrožanja.

¹⁸ V nasprotnem primeru bi šlo prej za doživljanje strahu pred kaznijo ali krivde.

¹⁹ V nasprotnem primeru bi bil subjekt lahko besen, obupan ali žalosten, nima pa razloga, da sovraži drugega. Na tem mestu se avtorju (Milivojevič 2004a: 393) prikrade v besedilo »drobna« nedoslednost. Če objektovo ogrožanje ali škodno ravnanje ni zavestno oz. namerno, potem tudi za bes kot intenzivnejšo obliko manifestacije čustva jeze ni razloga. Prim. razpravo spodaj. O izključevanju »družbene« jeze v tovrstnih primerih skozi institut kazenske (ne)-odgovornosti gl. Kmet 2007c: 55–56.

sovraštva, fenomen pa (po)imenuje *kognitivna triada sovraštva*. Subjekt (realno ali namišljeno) verjame, da je objekt s svojim postopanjem izkazal sovraštvo do njega, zato naj bi bilo vsako tovrstno čustvo pravzaprav proti-sovrtaštvo oz. vpeto v nekakšno »sovražno« ciklično naravo, ki bi jo še najbolj označil znan termin »preganjanje preganjalcev«.²⁰

Kognitivna triada sovraštva je po našem videnju pomanjkljiva, saj ne ponuja eksplicitnega odgovora, kako jo kvalitativno razlikovati od *kognitivne triade jeze*. Kot je napisano že zgoraj, je med čustvoma jeze in sovraštva (tako na ravneh medosebne kot družbene psihologije) nujno zarisati temeljno ločnico v luči emocionalnosti kot odnosa do objektovnega ravnanja oz. njegovega celotnega bitja.²¹ Milivojević (*ibid.*: 402–406) sicer posveti precejšnjo mero pozornosti nujnosti razlikovanja med obema čustvoma, vendar se ukvarja zlasti s soočanjem agresivnosti oz. destruktivnosti kot vedenjskih vzorcev, nastalih na podlagi jeze oz. sovraštva.²² Nedvomno gre za eno najpomembnejših tema-

tik pri razumevanju tega dela psihologije čustev, vendar ostaja osnovno vprašanje odprto – kdaj je nekdo »dober«, četudi je zagrešil »napako«, kdaj pa je »nepopravljivo zlo«?

Agresivnost, ki »izvira« iz jeze, je konstruktivna, saj predstavlja obliko izražanja subjekta in njegov poskus, da uredi svet v skladu s svojimi željami in vrednotami, medtem ko je sovražna destruktivnost razdiralna, saj vodi k uničenju tistega, ki »si ne zasluži, da obstaja«. Medosebno nasilje (tudi fizično) je lahko tako agresivno kot destruktivno – razlika med njima je v tem, da prvo preneha, ko je pri objektu dosežena sprememba obnašanja.²³ Po drugi strani je končni cilj sovražne destruktivnosti odvzem življenja osovraženi osebi, vedno pa gre po subjektovem dojetanju za neko obliko maščevanja zaradi »sovražnikovih« (po)prejšnjih zlovesčih aktivnosti (*ibid.*: 403, 395). Smrtna kazen je v nakazanih okvirih torej maščevanje družbe za kaznivo dejanje, z izvršitvijo katerega je posameznik »dokazal«, da je zlo. Z nekoliko abstrakcije si brez težav predstavljamo »družbeno« kognitivno triado sovraštva,²⁴ skozi katero je ta »prevzela« individualno maščevanje.

Razlika med jezo in sovraštvom odseva v razliki med kaznijo in maščevanjem. Medtem ko je (naj bi bila) prva plod racionalnega postopka, katerega cilj je sprememba prestopnikovega vedenja, je druga iracionalni proces, usmerjen k prestopniku kot osebi. »Eden od razlogov za ukinjanje smrtnih kazni je prav v tem, da slednja vsebuje idejo družbenega maščevanja nad bitjem, ki je v osnovi dojeta kot zlo in pri katerem je odpisana možnost, da se spremeni. Ocenjuje se, da mora imeti vsaka kazen *popravni* namen, in če je le mogoče,²⁵ učinek.« (*ibid.*: 396, poud. v orig.) Zapisanemu ni česa

²⁰ Doživljanje (in morebitno izražanje) sovraštva je za subjekta torej o/upravičeno, ker: (1) verjame, da gre »le« za njegovo reakcijo; (2) objektu pripisuje vrhovno ne-vrednost.

²¹ »Zanimivo« je, da eno najsodobnejših in najbolj obširnih svetovnih del o kognitivni psihologiji in filozofiji emocij ne loči striktno med čustvoma jeze in sovraštva. Nekaj citatov v ponazoritev: »V nekem smislu se zdi, da je sovraštvo generalizirana jeza. Gre za močno negativno čustvo (prav tako ni razlikovanja med negativnimi in neprijetnimi emocijami, prim. op. 4, op. S. K.), ki ne pomeni več odnosa do enega dogodka oz. ogroženega cilja, temveč vrednoti dele oz. celoto osebe/objekta ter traja v času. ... Razširjen pojav je, da sovražimo določene vidike ljudi, s katerimi smo si blizu (ne moremo, denimo, ljubiti in sovražiti hkrati, gre za totalna odnosa do bitja, ki se izključujeta – z izjemo primerov t. i. razcepljenega subjekta oz. njegove ambivalentnosti, op. S. K.). ... Kadar je kritični dogodek funkcija stalnih značilnosti objekta, se jeza spremeni v sovraštvo.« (Power & Dalglish 2008: 285) Še bolj »žlahtno« Wilksova (2007: 158): »Sovraštvo je oblika ljubezni, ki se je popačila zaradi prizadetosti.« Avtorica pa vendarle utemeljeno opozori, da »moč sovraštva zmanjšamo na najnižjo raven, tako da besedno 'sovražimo' mnoge stvari« (*ibid.*: 155). Lingvistični vidiki emocij so pomemben, a zapostavljen zorni kot njihovega preučevanja. Dejstvo je namreč, da ustrezno poimenovanje različnih čustvenih stanj pripomore k čustvenemu opismenjevanju ter posledično k večji stopnji razumevanja temeljnih psihičnih procesov pri sebi in drugih. Tudi za najrazličnejše tesne medosebne odnose, denimo, uporabljamo termin »ljubezen«, četudi se med sabo kvalitativno v veliki meri razlikujejo. Paradoks je toliko večji, ker npr. nekatere vzhodne kulture poznajo široko tozadevno pojmovanje, fenomen (»romantične«) ljubezni pa pri njih še zdaleč ni toliko v ospredju kot na Zahodu.

²² Freud je pojav sovraštva opredelil s subjektovo reakcijo na grožnjo njegovemu egu, kar pa bolj velja za čustvo jeze. Ta »izhodiščna« zmota je ob upoštevanju povezovanja sovraštva s t. i. principom smrti (Tanatos) povzročila, da so mnogi psihoanalitiki (iz)enačili agresivnost z destruktivnostjo, nekatere humanistične psihološke paradigme pa razglasile vsako agresivnost za nekaj »slabega«, jezo

pa za nekaj »negativnega« (Milivojević 2004a: 405–406). Gledišče, ki se ga niti (dan)danes še nismo v popolnosti otresli.

²³ Kljub temu da v sodobni psihologiji pojem agresivnosti ne nosi (več) negativne vrednostne konotacije, je med številnimi avtorji še vedno prisotno nerazumevanje oz. odsotnost ločevanja med agresijo in destrukcijo. Kristančičeva (2002: 98), denimo, pojem agresije razume vseobsežno: »Agresija so vse dejavnosti, ki imajo namen povzročati ali povzročajo škodo drugi osebi, živalim ali neživim predmetom.« Coakley (nav. v Ward 2002: 455) definira agresijo kot »verbalno ali fizično vedenje, osnovano na težnji po dominaciji, nadzoru ali škodovanju drugi osebi«. Isti avtor (*ibid.*: 455) pa pojem nasilja razlaga dokaj nedosledno in preozko: »Nasilje je uporaba ekscesivne *fizične* (poud. S. K.) sile, ki povzroča ali bi lahko povzročila škodo oz. destrukcijo.«

²⁴ (1) Delinkvent intenzivno ogroža ali škodi kazenskoppravno varovani dobrini. (2) To počne brez odgovarjajočega povoda ali opravičila (ni npr. silobrana, izključitve protipravnosti njegovega ravnanja). (3) To počne zavestno in namerno (ni npr. neprištevnosti ali nekaznivosti).

²⁵ O vprašanih (ne)učinkovitosti kazenskih sankcij z vidika (ne)uspešnosti izražene (»družbene«) jeze gl. strnjeno Kmet 2007c: 56–59.

»očitati«, saj je povsem v skladu z idejo kaznovanja kot izraza »družbene« jeze. Dodala bi le že utemeljeno ugotovitev, da tudi institut dosmrtnega zapora kot odraz »družbenega« prezira ne vzdrži navedenih argumentov, ki zavračajo negativni družbeni odnos do delinkventa kot človeka, ne do njegovega (kaznivega) dejanja.

Čustvo sovraštva je ustrezno zgolj v ekstremnih situacijah (npr. vojni, genocidu ipd.), v katerih mora subjekti sovražiti, da bi preživel; ubiti, da ne bi bil ubit. V vseh drugih okoliščinah je sovraštvo neustrezno, posameznika pa obvladujejo psihični mehanizmi, na podlagi katerih drugega (neupravičeno) doživlja kot zlo. Poleg eksternalizacije (pozunanjenja) samosovraštva²⁶ velja omeniti še fenomen projekcije sovraštva. Ker je slednje praviloma t. i. ego-distona emocija (čustvo, ki je nesprejemljivo za človekov Jaz, ego), jo subjekt z obrambnim mehanizmom projicira na objekt in se posledično prepriča, da gre pravzaprav za proti-sovrastvo, na ta način pa ego-sintonizira (o/upraviči) doživljanje čustva (*ibid.*: 398–399).

Z družbenega (državnega) vidika, ki po definiciji zajema mogočne vzvode oblasti, je jasno, da v razmerju do »kritičnega« posameznika ne moremo govoriti o nikakršnih »ekstremnih situacijah«, ki bi »klicale« po smrtni kazni. Paradoks je toliko večji, ker skuša vsaka družbena skupnost potlačiti ali vsaj omejiti sovraštvo med svojimi člani (kaj pa v razmerju posameznika do družbe?), saj sta sovražno čustvovanje in posledično vedenje najbolj destruktivna momenta med vsemi odnosi antipatije.²⁷ Nakazan problem eksternalizacije se v takih »okoliščinah« ponuja kar sam po sebi, kakšno misel ali dve pa mu namenimo, ko bomo ponovno (s katerega koli vidika že) poslušali o različnih nacionalističnih, šovinističnih, rasističnih in drugih nehumanih »ideologijah« oz. ko bomo ponovno »preganjali« katero od (številnih) marginaliziranih skupin.²⁸

²⁶ Kadar otrok ponotranji (internalizira) dejanski ali namišljeni odnos, v katerem ga roditeljske figure sovražijo, se s tem prepričanjem poistoveti in sovraži samega sebe tako, kot so (naj bi) ga roditelji. Psihološki (emocionalno-vedenjski) sklop samosovraštvo-mortido (želja po lastnem uničenju) igra pomembno vlogo v številnih psihopatoloških fenomenih, za katere je prav tako značilen pogost obrambni mehanizem eksternalizacije v zunanji svet. Podrobneje gl. Milivojević 2004a: 419–429.

²⁷ O evolucijskih vidikih prezira in sovraštva gl. Oatley 2005: 136–140.

²⁸ Različni »izmi« prav gotovo ne pojasnijo vseh vidikov »ideologij«, ki so pripeljale do nekaterih najtemnejših obdobij v človeški zgodovini. »Satanizacija« oz. »demonizacija« Njih, »grdi, umazanih, zlih«, ni samo temeljna vsebina »kolektivne« priprave na vojno, tesno je povezana tudi s socialnopsihološkimi fenomeni kategorizacije, stereotipiziranja in predsodkov, od katerih je do diskriminacije le majhen korak. O kriminološki relevantnosti tega vprašanja gl. npr. Šugman 2006: 15–27.

Retributivistične teorije (skrajnega) kaznovanja

Opravičevanje zla, ki ga vsebuje kazen, poteka na dva načina. Po *retributivni teoriji* je kazen zgolj povračilo ali maščevanje za zlo, ki ga je prestopnik povzročil; kaznuje se izključno zato, ker je bilo zlo izvršeno (*punitur quia peccatum est*). Po tej teoriji mora biti kazen sorazmerna storjenemu zločinu. Po *utilitaristični teoriji* pa se kazen oz. zlo, ki ga kazen zajema, opravičuje s pozitivnimi posledicami, ki jih predpostavlja. Kaznuje se zato, da se zlo ne bi ponavljalo (*punitur ut ne peccatur*). V tem oziru se pri odmeri kazni tehta med koristjo, ki jo kazen prinaša, in med količino zla, ki ga vsebuje.²⁹

Prvi je retributivno teorijo utemeljil **I. Kant** (1724–1804). Trdil je, da je osebnost namen sama zase in se je potemtakem nikoli ne sme zlorabiti kot sredstvo za doseg nekaterih drugih namenov. Tako se posameznika, ki je zagrešil zločin, vedno kaznuje zato, ker se je prekršil, nikoli pa zato, da bi z njegovim kaznovanjem upravičili nek drug pozitiven namen (Janković 1985: 4). Kant je priznaval le čista, apriorna in enopomenska spoznanja, zato je zanj pravično le tisto, kar je matematično enako. Iz zapisanega izhaja, da se je zavzemal za kaznovanje po strogem talionskem načelu, kazen naj po njegovem ne bo ne preblaga ne prestroga (Kaufmann 1994: 90). Tako na nekem mestu svojega širokega bibliografskega opusa navaja: »Če je moril, mora umreti. Tu ni nadomestka za zadovoljitev pravičnosti. Ni enakovrednosti med še tako žalostnim življenjem in smrtjo.« (nav. v *ibid.*: 90)

Na Kantovo teorijo kaznovanja moramo nedvomno gledati z veliko mero distance, skozi prizmo obdobja, iz katerega je izhajal, ter skozi prizmo njegove racionalistične filozofije.³⁰ Teorija vsebuje številne pomanjkljivosti in protislovja, ob katerih se bova v nadaljevanju članka še ustavila, na tem mestu pa velja ponoviti, da vendarle prinaša pomembno in dragoceno ugotovitev. Trditev, da kaznovanja človeka nikoli ne smemo razumeti kot sredstva za doseganje nekega drugega namena, ne potrebuje dodatnega komentarja, saj govori sama zase in nemo kljubuje argumentom generalnopreventivne narave.

²⁹ Razumljivo obstaja med skrajno retributivističnimi in skrajno utilitarističnimi teorijami še »nešteto« vmesnih teorij, ki skušajo iskati kompromis med obema skrajnostma.

³⁰ Na rigoroznost njegove teorije kaže primer otoka, na katerem se družba razpusti. Če bi se to hipotetično zgodilo, bi bilo potrebno morilce, ki bi sicer ostali v zaporu, pred razpustitvijo družbe usmrtiti. Kajti po Kantovem gledanju mora umreti toliko morilcev, kolikor jih je morilo. Če bi kdor koli ostal nekažnovan, bi to pomenilo razkroj pravičnosti. Po njegovem gledišču je treba namreč pravičnosti zadostiti za vsako ceno. Od tod tudi trditev: »Če propade pravičnost, nima več smisla, da ljudje živijo na zemlji.« (nav. v Kaufmann 1994: 91).

Naslednji predstavnik retributivne teorije kaznovanja je bil **G. F. W. Hegel** (1770–1831). Njegova teorija temelji na konceptu zločina kot negaciji prava in konceptu kazni kot negaciji zločina. Kazen je, kratko rečeno, negacija negacije. Če bi zločin ostal nekaznovan, bi postal veljaven, pravo pa bi postalo neveljavno. Zato negacija zločina, tj. kazen oz. kaznovanje, pomeni(ta) ponovno vzpostavljajanje prava.³¹ Država ima jasno nalogo skrbeti za to, da zločini ne ostanejo nekaznovani, saj s tem skrbi za obstoj prava v družbi in po drugi strani za izgon neprava iz družbe.

Hegel je dal v svoji filozofiji pomemben poudarek tezi o pravici zločinca, da je kaznovan. To pravico je izvedel iz predpostavke, da je pravo (ki vsebuje tudi kazen) proizvod splošne volje, v kateri je zajeta tudi volja nekega posameznega prestopnika. Poenostavljeno povedano, kaznivo dejanje ruši prestopnikovo voljo in na ta način kazen izraža tudi njegovo voljo. Vendar pa zločin ne ruši samo prestopnikove volje, ki je udeležena v splošni volji, temveč tudi njegovo subjektivno, intimno voljo. Po Heglovem mnenju zločinec s tem, ko krši pravo, ocenjuje svoje dejanje kot pravilno (smatra ga za pravo) in s tem pristane, da se lahko proti njemu postopa enako, kot je on postopal proti žrtvi (Janković 1985: 7). Ob tem velja pripomniti, da so stvari v praksi popolnoma drugačne, saj večina zločincev skuša storiti vse, da bi se izognili kazni.³²

V obravnavanih teorijah je pomembno poiskati njune slabosti in protislovja, obenem pa se posvetiti tudi predpostavkam, na katerih temeljita – vse z namenom, da bi bolje razumeli retributivistično argumentacijo skrajnega kaznovanja in jo na ta način tudi prepričljiveje zavrnil. Tako Kant kot Hegel sta videla v zločincu osebo s svobodno voljo, ki se je odločila, da bo ravnala v nasprotju z zakonom, čeprav je imela možnost izbirati med dobrim in zlim.³³ Zločin je torej akt svobodne vo-

lje posameznika (Tomić 1985: 20). To tezo je skušala ovreči pozitivistična kriminologija, ki trdi ravno nasprotno. Posameznik naj bi bil bodisi biološko, psihološko, družbeno ali kako drugače determiniran pri svojem (zločinskem) ravnanju. Za potrebe tega sestavka najbrž zadostuje, če trdimo, da je teza o svobodni volji posameznika če ne že neprepričljiva, pa vsaj sporna.³⁴

Pomembna predpostavka obeh teorij je, da je država uresničenje absolutne ideje, da se v njej odraža splošna volja vseh in da je država kot pravo – oblast svobode (Kaufmann 1994: 88, 94). Brez večjih težav bi lahko našli številne druge koncepcije države, ki so popolnoma drugačne od te, ki sta jo zagovarjala Kant in Hegel. Ne nazadnje pa poznamo mnogotere primere iz zgodovine in sedanjosti, ki so v posmeh gornji tezi o državi, v kateri se izraža splošna volja vseh, ter o državi kot oblasti svobode.

Naslednja predpostavka, potrebna za utemeljitev gornjih teorij, je obstoj absolutnega in nespremenljivega principa pravičnosti (Janković 1985: 5–6). V primeru, ko bi zakone postavljali nekakšen zunajzemeljski, nezmotljivi zakonodajalec, o pojmu pravičnosti ne bi bilo nobenega dvoma, tako pa se slednji spreminja v času in prostoru.³⁵ Dandanes težko govorimo o obstoju soglasja o tem, kaj vsebuje pojem pravičnosti, brez takšnega soglasja pa je kaznovanje po talionskem načelu, ki izhaja iz retributivizma, nemogoče.³⁶ O talionskem načelu je bilo povedano že praktično vse. Kljub temu ni odveč na tem mestu še enkrat poudariti, da izhaja iz drugega časa in prostora. V obdobju, ko se je pojavilo, je bilo predvsem odziv na nesorazmerno in nebrzdano maščevanje posameznikov ter poskus prvih držav, da bi spravile maščevanje v okvir razumnega in pod svoj nadzor. V sodobnosti je to načelo popolnoma neuporabno v praksi, z izjemo primera umora.³⁷ Kaj namreč storiti v primerih, ko gre za t. i. zločine brez žrtve (npr. zloraba mamil) ali ko gre npr. za posilstvo (naj posiljevalca posilimo?)

³¹ Z. Kanduč (1996: 159) prepričljivo pokaže na problematičnost takšne razlage.

³² Obstajajo pa tudi nekatere izjeme. V sodni psihiatriji je npr. znano, da obstajajo določeni zločinci, čigar kriminalna dejavnost je motivirana z represiranim (potlačenim) oz. supresiranim (prikritim) čustvom krivde. To so t. i. zločinci iz občutja krivde. Psihodinamični zaplet pri teh osebah je tragičen – s sabo nosijo doživljanje krivde iz svoje zgodnje preteklosti, ki je difuzno in nedefinirano. Ker jih to čustvo preganja, ga konkretizirajo v določeni kriminalni dejavnosti in to na način, ki omogoča, da so hitro prijete. Takrat nastopi paradoksalni obrat, saj pokažejo znake olajšanja in razbremenitve. Kazen za zločin, ki so ga storili, jih razrešuje kronično supresiranega doživljanja infantilne krivde. V to skupino spadajo tudi ljudje, ki se prijavljajo oblastem, kadar izvedo, da je bil storjen nek zločin, in trdijo, da so oni storilci, čeprav niso (Milivojević 2004a: 559).

³³ Prim. tudi s kriminološkimi teorijami (racionalne) izbire (Kanduč 2007: 222–230).

³⁴ Za razliko od večine kriminoloških šol in modernega kazenskega prava, kjer se subjekt v svojem delovanju praviloma odloča svobodno, v (pravni) filozofiji problem svobodne volje ni rešen. Razprava je ujeta v bolj ali manj homogena bloka zagovornikov svobodne volje in na drugi strani determinizma. Gl. Jager 2006: 143–153.

³⁵ Če se pojem pravičnosti ne bi spreminjal, bi še danes sekali roke in iztikali oči.

³⁶ V tem smislu spodbija retributivne teorije kaznovanja tudi Kanduč (1996: 160–161). Avtor navaja, da kazenski zakon vsebuje številne norme, ki ne uživajo konsenzualne podpore, v tem oziru pa je kaznovanje tovrstnih kršitev zakona močno vprašljivo.

³⁷ »Toda usmrtitev ni samo smrt. Od odvzema življenja se razlikuje enako kakor koncentracijsko taborišče od ječe. Usmrtitev je nedvomno umor, ki aritmetično plača storjeni umor. Toda smrti doda pravila in organizacijo, ki je sama na sebi hujša kakor smrt. Se pravi, da tu ni enakovrednosti. Mnogo zakonodaj strožje obravnava premišljeni zločin kakor zločin spontanega nasilja. Toda kaj je smrtna kazen drugega kakor najbolj premišljen umor, ki se

ali v primerih najbolj razširjene premoženjske kriminalitete? V zgodovini se je zato uveljavila možnost materialnega nadomestila – odškodnine.

Smrtna kazen (in kaznovanje nasploh) predstavlja(ta) obliko maščevanja. Maščevanje posameznika kot odziv na storjeno mu zlo ima dve ključni slabosti (če seveda pustimo ob strani moralne dileme o upravičenosti maščevanja). Prva je dejstvo, da maščevanje izvršuje žrtev, ki v lastni zadevi ne more biti nepristranski sodnik ter tudi ne more vzpostaviti sorazmerja med zlom, ki je bilo zagrešeno, in kaznijo. Druga slabost pa je, da maščevanje vodi v novo maščevanje.³⁸ Država je zato možnost kaznovanja odvzela posameznikom in ga vzela v svoje roke.³⁹ Če maščevanje posameznika ni dopustno, je potemtakem dopustno maščevanje, ki ga vrši država? Ameriško Vrhovno sodišče v primeru *Gregg vs. Georgia* (428 U.S. 153, 1976) odgovarja, da je ideja retribucije ustrezna, saj v ljudeh krepi občutek stabilnosti družbe, ki ji vlada pravo. V primeru odsotnosti retribucije se po mnenju sodišča lahko pojavijo dejanja anarhije, kot so pretirana samopomoč, linčanje ipd. Za državljane je pomembno, da se raje kot na samopomoč in zakon močnejšega zanesejo na kazenskopravni sistem.⁴⁰

z njim ne more primerjati nobeno zločinsko dejanje pa naj je še tako preračunano? Smrtna kazen bi bila enakovredna le tedaj, če bi justifiedirali zločinca, ki bi svoji žrtvi napovedal točen čas strahotne usmrtitve in bi jo vse dotlej samovoljno zaprl za več mesecev. Takšne pošasti ne srečamo v zasebnem življenju. (Camus 1989) Je mogoče temu pisanju ugovarjati?

³⁸ Posameznik, nad katerim se je žrtev maščevala, takega maščevanja ne bo sprejel kot legitimnega in bo na zlo odgovoril z novim zlom. Prim. z razpravo o ciklični naravi sovraštva zgoraj.

³⁹ Prim. z razpravo o »družbeni« jezi, preziru in sovraštvu zgoraj. Nekateri sodobni teoretiki (npr. Primorac) še vedno dopuščajo idejo individualnega maščevanja, če je to »pravično« in »sorazmerno«. Avtor se po drugi strani strinja, da maščevanja ne moremo postaviti ob bok nepristranski in pravični sodbi, kot bi jo izrekel sodnik, ki ni prizadet z dejanjem (Petrovec 2005: 35–37, 39–42). Nakazano razmerje med oškodovancem in oblastjo je tudi sicer nadvse zanimivo. »Vprašanje – odpustiti ali ne – se zastavlja samo tistemu, ki mu je bilo po krivici prizadejano zlo, in nikomur drugemu. Edina oseba, ki lahko odpusti, je žrtev sama. Nihče drug, tudi sodnik, tega ne more storiti in zato je tudi nikogar drugega ne more zavezovati dolžnost, da bi to storil. Na drugi strani pa je edina oseba, ki lahko kaznuje in ki jo lahko zavezuje dolžnost to storiti, sodnik. Načelo retributivnega kaznovanja ne more priti v konflikt z načelom odpuščanja.« (Primorac 1978: 31).

⁴⁰ »Smrtna kazen je deloma izraz družbenega moralnega zgražanja nad posebno škodnim ravnanjem. Ta funkcija skrajnega kaznovanja je za mnoge morebiti neprivačna, pa vendar je bistvena v procesu odzivanja na kazniva dejanja v družbi, ki pričakuje od njenih pripadnikov, da se zanesejo na reagiranje pravnega sistema, ne na samopomoč... Težnja po maščevanju je del človekove naravi, zoperstavljenje temu instinktu skozi delovanje kazenskega pravosodja pa služi pomembnemu cilju ohranjanja stabilnosti vladavine prava.

Utilitaristične teorije⁴¹

Platon (427–347 pr. n. š.) se je sicer zavzemal za smrtno kazen (npr. v primerih naklepne umora), vendar je bil prvi, ki je presegel do tedaj uveljavljeno talionsko načelo. V *Zakonih* poudarja, da ni pomembno zgolj dejstvo, da je nekdo moril, temveč je pomembno tudi, v kakšnem stanju je moril. Tako naj se po njegovem različno kaznuje nekoga, ki je moril v samoobrambi,⁴² in nekoga, ki je moril namenoma.⁴³ Bil je prvi, ki je trdil, da je smrtna kazen upravičena samo, če koristi preprečevanju hudodelstev.⁴⁴

Naslednji, ob katerem se velja ustaviti, je J.-J. Rousseau (1712–1778). Rousseau je eden od utemeljiteljev teorije o družbeni pogodbi⁴⁵ in za njeno ohranitev dopušča tudi smrtno kazen. Cilj družbene pogodbe je ohranitev pogodbeni-

Kadar ljudje prično verjeti, da je oblast nepripravljena ali nesposobna kaznovati prestopnike z 'zaslužen' sankcijo, se zgradijo temelji anarhije – samopomoči, 'ljudske' pravice in 'prava linča' (Gregg vs. Georgia, 428 U.S. 153, 1976).

⁴¹ Že samo po sebi je problematično govoriti o skrajnem kaznovanju pri utilitarističnih teorijah, saj slednje ne pristajajo na skrajno kaznovanje *a priori*, marveč skušajo omejiti kazen pod najnižjo možno razumno mejo, kjer bi ta še dosegla svoj namen. Kljub temu pa tudi te teorije dopuščajo smrtno kazen in dosmrtni zapor.

⁴² »Tudi tisti, ki v samoobrambi ubije človeka, ki ga hoče oropati, naj bo prost vsake krivde.« (Platon 1982: 330).

⁴³ »Če kdo naklepno in nepravilno ubije katerega koli državljana ... naj bo kaznovan s smrtjo.« (*ibid.*: 326–327).

⁴⁴ »Nihče ne kaznuje hudodelca zaradi hudodelstva samega, razen če se hoče nerazumno maščevati, kakor kakšna divja zver. Kdor pa želi razumno kaznovati, ta ne sme kaznovati zaradi tega, kar žepripada preteklosti, temveč zaradi prihodnosti, zato da bi s kaznijo preprečil prihodnja hudodelstva.« (Bavcon 1979).

⁴⁵ Teorija sovpada z nastankom moderne države, s pravnim priznanjem temeljnih pravic človeka in državljana, z načelom delitve oblasti ter z vsemi tistimi pravnimi načeli in institucijami, ki so značilne za pravno državo. Liberalna teorija družbene pogodbe poudarja kot politični postulat naravnopravno sporočilo. Loči med naravnim (civilnim) in državnim (političnim) stanjem. V naravnem stanju so ljudje svobodni, enaki ter so kot taki nosilci prirejenih (temeljnih) človekovih pravic. V naravnem stanju so te pravice ogrožene in kršene, zato ljudje s pogodbo ustanovijo državo in se podredijo njeni oblasti. Naloga države je, da varuje temeljne pravice ter da naposled skrbi za to, da se uresničuje družbeni dogovor. Če država družbeno pogodbo krši, ima posameznik pravico do upora in do tega, da se vzpostavi novo državno stanje (Pavčnik 2001: 476). »Nauk zgodbe o družbeni pogodbi, ki jo pripoveduje Becarria (v znamenitem delu *Dei delitti e delle pene*, op. S. K.), bi bil torej tale – za racionalnega in sebičnega človeka je bolj sprejemljivo živeti z manj svobode v pogodbeno urejeni družbi, kakor ohraniti popolno ('izvorno') svobodo v nenehni negotovosti, strahu, kaosu ('anarhiji') in vzajemnem nasilju.« (Kanduč 1999: 45).

kov, za dosego tega cilja pa je dopustna tudi smrtna kazen.⁴⁶ Pogodbenik s tem, ko zagreši zločin, postane upornik, preneha biti član družbene pogodbe, z zločinom družbi celo napove vojno. V vojni pa je dopustno ubijati sovražnike in na ta način je dopustna tudi smrtna kazen za zločinca. Takšna kazen ni maščevanje, ki bi imelo namen samo po sebi, marveč gre za kazen, ki je namenjena ohranitvi družbene pogodbe. Smrtna kazen naj bi se po Rousseaujevem stališču uporabljala zgolj v skrajnih primerih in na čim bolj človeški način.⁴⁷

Celovita kritika koncepta družbene pogodbe, kot so jo utemeljili Hobbes, Locke in Rousseau, presega okvire tega prispevka, kljub temu pa se ji vsaj v minimalnem obsegu ni mogoče izogniti, če želiva secirati utilitaristično utemeljitev skrajnega kaznovanja. Teorije o družbeni pogodbi so sporne, odkar so nastale, tehtno kritiko pa je podal že Hegel. Po njegovem država ni nekaj, kar nastane iz posamičnih oz. skupnih človeških interesov in potreb, temveč najvišja oblika objektivnega duha. Namen države niso posameznik ali njegovi interesi, marveč celota, torej povsem nasprotno kot v stanju družbene pogodbe, kjer se posamezniki odrečejo delu svoje svobode z namenom omogočanja delovanja države, ki bi posledično omogočila lažje uresničevanje njihovih sebičnih interesov. Hegel je verjel, da posameznik izven države ni svoboden oz. pred njo sploh ne obstaja (podobno je trdil Aristotel), zato ne more podrejati lastne svobode državi, saj te svobode nima.⁴⁸

Teorije družbene pogodbe so brez dvoma precej sporne še dandanes, kljub upoštevanju dejstva, da govorimo o fikciji. Zamisel o subjektu, ki so mu dani pamet, znanje in razum ter popolna svoboda, je nenavadna. Znanje pridobivamo v interakciji z drugimi ljudmi, poleg tega pa gre tudi za dediščino preteklih rodov, zato rej bi bili ljudje sami po sebi le težka sposobni tako daljnosežnih spoznanj, kot je sklenitev družbene pogodbe. Če pa to vendarle predpostavimo, ali bi pri sklepanju družbene pogodbe pristali na tako drastične omejitve osebne svobode, kot sta odvzem življenja ali dosmrtni zapor? Ali v primeru skrajnega kaznovanja sploh obstaja kakšna raz-

lika med stanjem pred družbeno pogodbo⁴⁹ in stanjem v urejeni družbi, kjer se po Rousseaujevem mnenju vzpostavi vojno stanje proti članu družbe, ki stori zločin? Ne nazadnje – ali je dopustno skrajno kaznovati zločince (jih ubijati, mučiti ali pa zapirati do smrti) zato, da bi se ohranila družbena pogodba? Slednja, ki naj bi bila sklenjena v dobrobit vseh pogodbenikov, privede tudi do takšnih anomalij.

V okviru utilitarističnih teorij, razumljivo, ne moreva mimo **C. Beccarie** (1738–1794). Po avtorjevem stališču je pri kaznih ključen njihov splošno preventivni namen, ki naj se doseže z le toliko kruto kaznijo, da mu bo zadoščeno. Poudariti velja, da je bil Beccaria nasprotnik smrtne kazni,⁵⁰ saj slednja ne odvrta potencialnih zločincev od izvršitve kaznivega dejanja, učinkovitejše naj bi bile dolgotrajne zaporne kazni.⁵¹ Nadaljnji argument, ki ga je navajal proti smrti kazni, je utemeljil na konceptu družbene pogodbe. Menil je namreč, da noben pogodbenik, ki je pristal na družbeno pogodbo, ni pristal na tako radikalno omejitev svobode, kot je odvzem življenja.⁵²

Podobne ideje kot Beccaria je imel njegov sodobnik **J. Bentham** (1748–1832). Bentham je bil nasprotnik smrtne kazni, vendar ga pri utilitarističnih teorijah skrajnega kaznovanja ne gre spregledati zavoljo njegovih liberalističnih in do neke mere pragmatičnih pogledov. Kaznovanje je zanj zlo samo po sebi, vendar je sredstvo za dosego nekega cilja – preprečevanja zločinov v družbi, zato naj se ga uporablja zgolj v najmanjši še sprejemljivi meri. Pri nasprotovanju smrti kazni je bil še bolj »utilitarističen« kot Beccaria, saj je kot argument ponudil popolnoma praktičen razlog. V kapitalistični družbi na začetku 19. stoletja je kronično primanjkovalo delovne sile, pobijanje te na podlagi smrtne kazni pa bi bilo po njegovem neracionalno. Namesto nje naj bi se raje izrecale dolgotrajne zaporne kazni s prisilnim delom, saj lahko zaporniki predstavljajo pomemben faktor v kapitalistični produkciji – brezplačno delovno silo (Tomić 1985: 21). Oba avtorja sta bila v svojem obdobju izredno napredna,⁵³

⁴⁶ »Namen družbene pogodbe je ohranitev posameznikov. Kdor hoče cilj, hoče tudi sredstva, ta sredstva pa so včasih neločljiva od nekaterih tveganj, celo od nekaterih izgub. Kdor si hoče ohraniti življenje na račun drugih, ga mora tudi dati zanje, kadar je treba ... Na smrtno kazen, ki doleti zločinca, lahko gledamo s skoraj istega vidika – da ne bi bil žrtev morilca, moraš privoliti v smrt, če sam postaneš morilec.« (Rousseau 2001: 38).

⁴⁷ »Nikogar nimamo pravice usmrtiti – niti v svarilo – razen tistega, ki ga brez nevarnosti ni mogoče pustiti pri življenju.« (*ibid.*: 39).

⁴⁸ Podobno kritiko teorij o družbeni pogodbi je podal sociolog E. Durkheim. Gl. npr. Kanduč 1998: 124–126.

⁴⁹ Kjer je po mnenju T. Hobbesa (1588–1679) »boj vseh proti vsem« (*bellum omnium contra omnes*).

⁵⁰ Dopusčal jo je le v primerih političnih prestopnikov, katerih prestopki bi merili na rušenje uveljavljene oblasti.

⁵¹ »Na človeškega duha ne naredi večjega učinka strogost kazni, temveč njeno trajanje.« (Beccaria 2002: 99) Ugotovitve sodobne kriminologije učijo, da bolj kot strogost kazni zastrašuje verjetnost kaznovanja, zato lahko država najbolj zniža stopnjo kriminalitete s povečanim tveganjem prijetja, ki zavisi od sposobnosti policije (Brinc 2000: 231–234). »Učinek zastraševanja je odvisen od neizbežnosti kazni, od hitrosti in strogosti kaznovanja, dostopnosti drugega vedenja in razumljivosti sporočila s kaznijo. Zastráževalni učinek najbolj zmanjšuje nizka stopnja odkrivanja in raziskovanosti kriminalitete.« (McGuire, 1995).

⁵² »Le kdo je lahko prišel na misel, da prepusti drugim ljudem na voljo, da ga ubijejo?« (Beccaria 2002: 98).

⁵³ Zavzemala sta se npr. za odpravo mučenja, telesnih kazni, namesto tega pa sta pledirala za večji obseg uporabe zaporne kazni ter za humanizacijo razmer v zaporih.

Beccario lahko obravnavamo kot prvega abolicionističnega pisca sploh, kljub temu pa sta se (vsaj z današnjega gledišča) še vedno zavzemala za izrazito strogo kaznovanje.

Poskus sklepne sinteze

Predstavljene so bile nekatere skrajno retributivistične oz. skrajno utilitaristične teorije (skrajnega) kaznovanja, obseg pričujočega članka pa je seveda bistveno premajhen za obravnavo »nešteto« vmesnih teorij, niti to ni njegov namen. V primeru *Gregg vs. Georgia* je ameriško Vrhovno sodišče⁵⁴ iskalo sintezo med retributivizmom in utilitarizmom.⁵⁵ Sodišče je (pričakovano) menilo, da ima smrtna kazen dve ključni socialni funkciji – povračilnost⁵⁶ ter odvracanje potencialnih zločincev od storitve najhujših kaznivih dejanj.⁵⁷ Če jima smrtna kazen ne zadosti, je v smislu osmega amandmaja ameriške ustave kruta in neobičajna.

V najaktualnejši sodbi z obravnavanega področja *Baze vs. Rees* (2008) je vrhovni sodnik J. P. Stevens podal odmevno pritrdilno ločeno mnenje, v katerem spodbija ključni funkciji smrtne kazni in na ta način dvomi o njeni ustavnosti *per se*. O retribuciji je dejal, da postaja vse bolj nesmiselna, zlasti v luči novejših razprav o bolj humanih metodah usmrtnitve, ki razkrivajo nečloveškost starejših metod.⁵⁸ Glede domnev(a)ne

generalno preventivne funkcije pa zatrjuje, da tridesetletnim empiričnim raziskavam ni uspelo dokazati, da bi imela smrtna kazen kakršen koli vpliv na odvracanje od zločina.⁵⁹ Je to držno mnenje eden od signalov, ki nakazuje, da se je (tudi) v ZDA pričel proces spreminjanja pogleda na skrajno kaznovanje?⁶⁰

Na prelomu moderne in postmoderne smo vedno znova priča nevarnostim, ki prežijo na izgubljenega, tesnobelega posameznika. Nekateri pojavi, v prvi vrsti »globalni« terorizem, strašijo številne skupnosti, ki se posledično zatekajo v navidez razbremenjujoča iskanja »grešnih kozlov« in »boj« zoper vse, kar nam je tuje. Doživljanja ogroženosti kličejo k povrnitvi »nekdanje« varnosti, kar se pri zoperstavljanju kriminaliteti (kot je že tolikokrat zapisala zgodovina) praviloma zrcali v neracionalnem punitivnem odzivanju. Pa vendar je zgodovina poročala tudi o neučinkovitosti pretirane represije.

V iztekajočem se sestavku sva skušala prikazati nekaj »družbeno« psiholoških in filozofskih pogledov na idejo skrajnega kaznovanja z odvzemom življenja prestopniku. Razumljivo gre za majhen izsek nepredstavljivo širokega arzenala razprav o tako občutljivem fenomenu. Rdeče niti oz. sklepe sugestije pa vendarle ni težko razbrati – na ravni emocionalne (re)konstrukcije kaznovanja preprosto ni najti argumentov, ki bi o/upravičevali tovrstno skrajno postopanje; jasnih argumentov ni niti v filozofskem diskurzu. Smrtna kazen v popolnosti izniči človekovo življenje, dosmrtni zapor pa njegovo svobodo. Vprašanje, ki bi si ga morebiti morali zastaviti tudi (ali predvsem) nosilci politične moči: kaj je več in kaj je manj? Če ...

⁵⁴ Nedvomno ima to sodišče na področju smrtne kazni najbogatejšo sodno prakso.

⁵⁵ »Smrtna kazen naj bi služila dvema glavnima družbenima ciljema – retribuciji in zastraševanju potencialnih storilcev najhujših kaznivih dejanj« (*Gregg vs. Georgia*, 428 U.S. 153, 1976).

⁵⁶ »Retribucija ni več prevladujoče gonilo kazenskega prava, prav tako pa ni niti prepovedana niti nezdržljiva s spoštovanjem človekovega dostojanstva... Odločitev, da je smrtna kazen ustrezna sankcija v ekstremnih primerih, je odraz družbenega prepričanja, po katerem nekatera kazniva dejanja tako bolešno kljubujejo človečnosti, da je edini primeren odziv nanje lahko le obsodba na smrt« (prav tam).

⁵⁷ »Statistični poskusi oceniti uspešnost smrtne kazni kot odvracalca potencialnih storilcev kaznivih dejanj so izzvali precejšnje mero razprav... Četudi nekatere študije zaključujejo, da skrajno kaznovanje ne odvrca občutno uspešneje kot milejše sankcije, ni nikakršnih prepričljivih empiričnih dokazov, ki bi ali potrdili ali ovrgli tovrsten sklep. Ne glede na to smemo mirno domnevati, da obstajajo moralci, kot npr. tisti, ki delujejo v zanosu, za katere grožnja smrti nima nobenega oz. ima majhen odvracalni učinek. Toda za marsikoga drugega je smrtna kazen nedvomno pomembna« (prav tam).

⁵⁸ »Kot jasno izhaja iz razmišljujočih mnenj predsednika Vrhovnega sodišča in vrhovnega sodnika Ginsburga, se je naša družba pomaknila od javnosti vsčne boleče retribucije k milejšemu humanemu kaznovanju. Skrajno kaznovanje postaja tako vse bolj anahronistično. V poskusih usklajevanja izvrševanja smrtne kazni z razvijajočimi se standardi človekovega dostojanstva smo uvedli

precej manj boleče metode eksekucij ter razglasili predhodne za barbarske in arhaične. Toda z zahtevo, da je izvršitev relativno neboleča, istočasno ščitimo obsojenca pred uveljavitvijo kaznovanja, ki bi bilo primerljivo s trpljenjem žrtve njegovega kaznivega dejanja« (*Baze vs. Rees*, dostopno na: <http://www.supremecourtus.gov/opinions/07pdf/07-5439.pdf/>).

⁵⁹ »Legitimnost zastraševanja kot sprejemljivega upravičevanja smrtne kazni je v najboljšem primeru vprašljiva. Navzlic trideset letom empiričnega raziskovanja na tem področju ne obstajajo zanesljivi statistični dokazi, da bi skrajno kaznovanje v resnici odvracalo potencialne prestopnike. Upoštevanje odsotnosti takšnih dokazov zastraševanje ne more služiti kot zadostno penološko opravičilo za to težko in nepopravljivo sankcijo« (prav tam).

⁶⁰ Kot je znano, je ameriško Vrhovno sodišče l. 2005 v celoti odpravilo možnost izrekanja in izvrševanja smrtne kazni za mladoletne storilce kaznivih dejanj.

Literatura

1. Aćimović M. (1987): **Psihologija zločina i suđenja**. Beograd, Savremena administracija.
2. Bavcon L. (1979): Prispevek k razpravam o smrtni kazni. **Pravnik**, l. 34, št. 4–6, str. 155–162.
3. Bavcon L. (2007): Ali bi Slovenija zmogla brez kazni dosmrtnega zapora? **Pravna praksa**, l. 26, št. 39/40 (12. 10. 2007), str. 23–25.
4. *Baze vs. Rees*, dostopno na: <http://www.supremecourtus.gov/opinions/07pdf/07-5439.pdf/> (19. 5. 2008).
5. Beccaria C. (2002): **O zločinih in kaznih**. Ljubljana, Cankarjeva založba.
6. Bedau H. A. (1997): **The Death Penalty in America**. New York, Oxford University Press.
7. Božič K. (2008): Smrtna kazen z injekcijo ostaja. **Pravna praksa**, l. 27, št. 16/17 (24. 4. 2008).
8. Brinc F. (2000): Zapor za koga, kako, s kakšnim ciljem in za kakšno ceno (kriminološke in penološke teorije – resničnost ali mit)? **Varstvoslovje**, l. 2, št. 3, str. 229–238.
9. Camus A. (1989): Razmišljanje o giljotini. V: **Smrtna kazen – zbornik** (ur. J. L. Zlobec). Ljubljana, Cankarjeva založba.
10. *Gregg vs. Georgia* 428 U.S. 153 (1976).
11. Jager M. (2006): O predpostavki človekove svobodne volje v kazenskem pravu in kriminologiji. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, l. 57, št. 2, str. 143–153.
12. Janković I. (1985): **Smrt u prisustvu vlasti**. Beograd, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
13. Kanduč Z. (1996): Namen in upravičevanja kaznovanja in kaznovanih naprav. **Zbornik znanstvenih razprav**, l. 56, str. 153–173.
14. Kanduč Z. (1998): Emile Durkheim in moderna kriminologija – anomija, kaznovanje in kriminaliteta. **Zbornik znanstvenih razprav**, l. 58, str. 123–142.
15. Kanduč Z. (1999): **Kriminologija – (stran)poti vede o (stran)poteh**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
16. Kanduč Z. (2002): Klasična kriminologija – razlogi za njeno trdživo aktualnost. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, l. 53, št. 1, str. 12–25.
17. Kanduč Z. (2007): **Kriminologija – (stran)poti vede o (stran)poteh (druga izdaja)**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
18. Kaufmann A. (1994): **Uvod v filozofijo prava**. Ljubljana, Cankarjeva založba.
19. Kmet S. (2007a): Dosmrtni zapor – družba prezira? **Pravna praksa**, l. 26, št. 41/42 (25. 10. 2007), pril. str. X–XI.
20. Kmet S. (2007b): Kazenskopravni in kriminološko-psihološki vidiki (ne)učinkovitega izražanja jeze. **Pravnik**, l. 62, št. 4–5, str. 231–252.
21. Kmet S. (2007c): Ne/ustreznost (»družbene«) jeze v kazenskem pravu in kriminologiji. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, l. 58, št. 1, str. 46–60.
22. Kmet S. (2008): Emocionalna (re)konstrukcija kazenskega prava – nova pravropsihološka disciplina? **Zbornik znanstvenih razprav**, l. 68, v tisku.
23. Kohlberg L. (1984): **The Psychology of Moral Development – The Nature and Validity of Moral Stages**. San Francisco, Harper & Row.
24. Kovačev A. N. (2004): **Značilnosti in funkcije emocij ter njihov vpliv na socialno dinamiko**. Ljubljana, Visoka šola za zdravstvo.
25. Kristančič A. (2002): **Socializacija agresije**. Ljubljana, AA Inserco.
26. McGuire J. (1995): Reviewing »What Works« – Past, Present and Future. V: **What Works – Reducing Re-Offending** (ed. J. McGuire). Chichester, John Wiley & Sons.
27. Milivojević Z. (2004a): **Emocije – psihoterapija i razumevanje emocija**. Novi Sad, Prometej.
28. Milivojević Z. (2004b): **Ego stanja**. Novi Sad, TA Centar.
29. Muršič M. (2008): **Strukturne kontingence emocionalne fenomenologije medosebne nasilnosti (doktorska disertacija)**. Ljubljana, M. Muršič.
30. Oatley K. (2005): **Emocije – kratka istorija**. Beograd, Clio.
31. Oatley K., Jenkins J. M. (1996): **Understanding Emotions**. Oxford, Blackwell Publishers.
32. Pavčnik M. (2001): **Teorija prava**. Ljubljana, Cankarjeva založba.
33. Petrovec D. (2005): **Kult žrtve**. Ljubljana, GV Založba.
34. Platon (1982): **Zakoni**. Maribor, Založba Obzorja.
35. Power M., Dalgleish T. (2008): **Cognition and Emotion – From Order to Disorder**. Hove & New York, Psychology Press.
36. Primorac I. (1978): **Prestup i kazna – razprave o moralnosti kazne**. Beograd, Mladost.
37. Rousseau J. J. (2001): **Družbena pogodba ali načela državnega prava**. Ljubljana, Krtina.
38. Sarat A. (2001): **When the State Kills**. New York, Princeton University Press.
39. Selič P. (2001): Psihologija v kriminalistični teoriji in praksi. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, l. 52, št. 1, str. 43–49.
40. Šadl Z. (1999): **Usoda čustev v zahodni civilizaciji**. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
41. Šugman K. (1997): Zakonski in ustavnopravni diskurz v (kazenskem) pravu. **Zbornik znanstvenih razprav**, l. 57, str. 323–346.
42. Šugman K. (2006): Kategorizacija in stereotipiziranje ter njun pomen za kriminologijo. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, l. 57, št. 1, str. 15–27.
43. Tilney T. (1998): **Dictionary of Transactional Analysis**. London, Whurr Publishers.
44. Tomić M. (1985): **Smrtna kazna u krivičnom pravu**. Beograd, Savremena administracija.
45. Umek P. (1999): Oris kriminalistične psihologije in njenih razmerij s sorodnimi psihološkimi panogami. **Varstvoslovje**, l. 1, št. 2, str. 59–63.
46. Ward R. E. (2002): Fan Violence – Social Problem or Moral Panic? **Aggression and Violent Behaviour**, l. 7, št. 5, str. 453–475.
47. Wilks F. (2007): **Inteligentna čustva**. Kranj, Ganeš.

Death penalty and penalty of life imprisonment – emotional and philosophical (re)construction of extreme punishment

Saša Kmet, LL.B., Young Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law,
Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

David Špernjak, LL.B., Postgraduate Student of Criminal Law, Faculty of Law Ljubljana

The paper deals with the death penalty from the aspect of »social« psychology and philosophy. The objection that this theme has already been exhausted or that it is no more topical could only be made by someone who is either superficial or ignorant. The principal thesis of this paper is the basic affinity between the »social« attitude towards a criminal offender who has been sentenced to death and the penalty of life imprisonment – an institute which could not be more topical than it is at present in Slovenia. This thesis is argued on the basis of the findings of the so-called (re)construction of criminal law as the emerging discipline of legal psychology. If a life sentence is a reflection of the projection of »social« contempt towards the delinquent, then the death penalty is an expression of »social« hatred; in both cases a person is perceived as a non-person, i.e., as someone who is not sufficiently worthy or evil. The psychological part of the article is followed by a presentation of some retributive and utilitarian theories of extreme punishment, seen from a philosophical point of view. The concluding synthesis of the two approaches is value-oriented and it condemns both the death penalty and life imprisonment.

Key words: criminal law, legal psychology, death penalty, penalty of life imprisonment, psychological aspects, philosophical aspects

UDC: 343.25